

др Берислав Перић,
редовни професор Правног факултета у Загребу

НОВИ ПУТЕВИ У ТЕОРИЈИ И ФИЛОЗОФИЈИ ПРАВА*

I

Оно, што се свом оштрином наметнуло нашем раду на теорији и филозофији права послје рата, било је питање *методе*. Уза све достојно предратно наслијеђе, наша теорија и филозофија права морала је, послје II свјетског рата, пронаћи *нове путеве*. Предратна времена, прилике и циљеви у нашој земљи *битно* су се измијенили послје другог свјетског рата. Та промјена највише се *очитавала* у томе, што је у нашој земљи изведена социјалистичка револуција, установио се нови политички и правни поредак, а у знаности и идеологији почела је превладавати нова, снажна метода. То је била метода тзв. *материјалистичке дијалектике*. Ова метода требала је донијети и нове спознаје у свим подручјима знаности, па тако и у правној знаности. Она је хтјела, увјерена у своју снагу, *обновити* знаности, па тако и правну знаност, на новим методолошким темељима, и тако постићи нове и вриједније резултате. А гдје ће се таква реформаторска снага нове и амбициозне методе (материјалистичке дијалектике) понајприје појавити и изазвати утјецај, него у *опћој науци* унутар правне знаности, а то је њезина *теорија и филозофија права*. Тако, након утјецаја у овим предводничким наукама правне знаности (теорији и филозофији права), утјецај нове и самоувјерене методе могао се развити и разлити по читавој правној знаности. То је био природан ток ствари: нова методолошка истина захваћа најприје *опћу науку* унутар једне *знаности*, а у нашем случају то су биле теорија и филозофија права. Ове дисциплине, а потом и читава правна знаност, стајале су педесетих година пред реформом и обновом.

Теорију државе и права и филозофију права прије II свјетског рата и непосредно послје, жељели су методом материјалистичке дијалектике обрадити као дисциплине и суствено изложити углавном само — совјетски писци. На жалост, њихов таленат и знање нису могли у томе доћи до изражаја. Битно ограничени у слободном истраживању, притиснути тада политичком присилом, располажући с методом, која је била, супротно иначе својој бити, окљаштрена и искривљена, идући према аполо-

*) Скраћени текст већег рада.

гији политичког тренутка, ти знанственици нису могли учинити оно, што би иначе, у повољнијим увјетима, били кадри: обрадити теорију и филозофију права на дијалектички, материјалистички, али и *критички начин*.

Ову задаћу у нашој земљи, а потом и у свијету, *први* је почео вршити професор Лукић. Због тога, рад који је извршио на том и другим подручјима, прелази значење рада само за нашу знаност. Он је био и *остварив* реформатор теорије и филозофије права и у *свјетским* размјерима. Оно вријеме, кад су се, средином педесетих година, појавиле његове књиге из Теорије права, усубујем се с пуним увјерењем казати: те су књиге, у оно вријеме, биле *прве и најбоље* књиге из теорије права у *свијету*, писане методом материјалистичке дијалектике марксизма.

А и касније, те су књиге, у истим размјерима, задржале своје квалитете. Није ми познат ни један наш, а ни страни писац, који је тако достојно извршио овај подухват.

Дакле, већ током средине педесетих година, појавиле су се двије опсежне књиге проф. Лукића с подручја теорије права: *Теорија државе* и *Теорија права*, укупно око 750 страница. И мислим тако, да је овим књигама (као и свим каснијим поновљеним и допуњеним издањима), била постављена врло вриједна основа за материјалистичко и дијалектичко изучавање државе и права. Нова метода, материјалистичка дијалектика, дошла је у овим књигама до свог живота, а сложене друштвене појаве, као што су држава и право, могле су се сагледати и повијесно и структурално, идеолошки, али и критички.

У тим радовима професора Лукића наслутити сам био код њега један предосећај: да је свака метода (па тако и метода материјалистичке дијалектике) врло суптилна ствар, да она никада није ни савршена ни завршена, да на њој треба непрестанце радити и усавршавати је.

II

Ако ми кажемо или истичемо, да у теорији и филозофији права, а и иначе чак у правној знаности, „примјењујемо“ методу материјалистичке дијалектике, питао сам се: *каква* је та метода, има ли она, уз своје неоспорне врлине, и извјесне слабости? Надаље, питао сам се: да ли гносеологија или методологија уопће прејудицира идеологију, или је то обротно?

Велики методолошки захват у даљњем раду није било могуће извести, ако се метода материјалистичке дијалектике *критички* не испита. Та позитивна и стваралачка сумња почела се увлачити у мене. Тако се, међу првим дилемама, појавило слиједеће питање: материјалистичка дијалектика је савез материјализма и дијалектике. Чињеница је, међутим, да је било материјалиста, а да нису били уједно и дијалектичари, као што је било, чак и изванредних дијалектичара, а да нису били уједно и материјалисти. Да ли је, дакле, тај *савез између* материјализма и дијалектике, гносеолошки нужан процес, или је он, силом идеологије, наметнут? Моја *прва фаза* у откривању ових дилема, састојала се у томе, да сам на *ширем подручју друштвених знаности*, уочио био једну симптоматичну појаву: да се у наводном савезу материјализма с дијалектиком у тим истраживањима социјалних појава више „примјењивао“ материја-

лизам, а мање дијалектика, из чега је била настала опасност да такав поступак продре и у теорију и филозофију права, с очитим посљедицама за читаву правну знаност. Дошао сам на помисао: дијалектика се код нас нарочито појавила након II свјетског рата као, уз материјализам, службени или преферирани начин мишљења. Она је у друштвеним наукама била надодана, секундарно и резервно, „материјалистичком начину мишљења”, и тако је одиграла, изван своје кривице, недоличну и вазалну улогу. У први ред је тако ступио осиромашени материјализам, стагнантан и догматски. Била је наступила (у иначе „равноправном” савезу), атрофија дијалектике, а хипертрофија материјализма. Али тиме је и материјализам био обезвриједио сам себе.

Кад смо били извршили о томе даљња испитивања, сусрели смо се с исприкама: да се дијалектика каткад оставља постранце, јер да је с њом „теже оперирати”, него с материјализмом; да нас дијалектика каткад води и на закључке, који „политички нису опортунни”; да нам она, због тога, може издићи нашу способност спознаје, али да нам може и снизити нашу „друштвену сигурност” итд. Тада се, по мојем мишљењу, требало чувати те опасности да хипертрофија материјализма над дијалектиком, запажена у социолошким, политичким и филозофским знаностима, не продре и у правну знаност, а напосе у теорију и филозофију права, и тамо не превлада.

Осим овог односа материјализма и дијалектике, дошао сам био и до питања: какав однос треба успоставити између материјалистичке дијалектике и оних већ формираних метода у правној знаности, посебних њених метода, које сам у алегорији назвао „методе старосједиоци”, а то су: догматскоправна метода, поредбена, повијесна, социолошка, аксиолошка итд. Да ли ће ове методе спријечити улаз материјалистичке дијалектике у њихов традиционални забран, или ће материјалистичка дијалектика из новоосвојеног подручја (правне знаности), изгурати ове методе, или ће се, сретним околностима, омогућити њихова сурадња? Закључио сам да, ако хоћемо ојачати нашу методу и спознају, тада у склопу материјалистичке дијалектике посебно морамо и рехабилитирати и ојачати дијалектику! Али, на овом путу требало је рехабилитирати и издигнути и неке посебне дијалектичке законе, а међу њима нарочито онај о негацији негације, за који сам утврдио да је „најдијалектичкији закон дијалектике”. Дакле, било је ту обиље задатака. Хтио сам помоћи, да се сгледају нови видици и позвати своје колеге на велики задатак: „довести једну знаност до те тачке, да би се она могла дијалектички изложити”. Том задатку посветио сам своју књигу *Правна знаност и дијалектика*, 1962.

III

Након појаве *Теорије државе и права* 1954. године проф. Лукић је извршио велики захват проучавања и писања о појавама, које се тичу теорије државе и права, коју је прожео импозантним бројем нових спознаја с подручја социологије, филозофије, политичких знаности, методологије, теорије морала, па чак и технике права. Са свих тих подручја, Лукић је написао и објавио односна дјела, и зашто би се невољко устезали казати: *орис* је створен! Зашто би се устезали казати, да нам

није познато ни једно име из данашње *свјетске* теорије и филозофије права, које би било извршило такав *грандиозни* захват у теорији права сродне науке. Овим захватом професора Лукића, теорија права је постављена у велике оквире друштва, политике, теорије спознаје и морала. Што би више требало захтијевати од једног аутора? Извршена је, дакле, велика интеграција, примијењени су принципи *мултидисциплинарности и интердисциплинарности*, без којих поступака знаност не може ни корака даље.

Није могуће, у овако кратком приказу рада професора Лукића, по-дробније се осврнути на ова или на сва његова објављена дјела. Међутим, на извјесним темама и питањима из његових и мојих дјела ми смо се били сусрели. То се, нарочито, односило на чињеницу, што сам написао приказ и оцјену његове велике књиге *Социологија морала*.

Морал и право, или право и морал, тко с киме господари? Или сурађују? Који и чији морал у овако растргнутом човјечанству, гдје свака његова социјална група вуче на своју страну? Да ли је највећа данашња криза човјечанства криза — *морала*? Та, и остала питања о значају морала уопће, те односа морала и права, обузела су мој знанствени интерес, па сам о томе написао једну студију у „Зборнику Правног факултета у Загребу” (бр. 1/1976. г.) под насловом *Морал, право и људски живот*, у којој сам искрено позвао проф. Лукића да ми одговори, ако сматра да је то потребно и да мојим ставовима стави упоредо или противстави своје ставове. И, заиста, професор Лукић је одговорио. Наиме, правник, теоријски или практички, ни на једном кораку свог дјеловања не може и не смије затворити очи пред моралним питањима. То је несумњиво. Из тога слиједе двије чињенице: а) да је Радомир Лукић, као теоретичар или филозоф права, могао обрадити нека питања из подручја морала, и б) да је овим дјелом *Социологија морала* он не само дубоко задужио социологе, филозофе и етичаре, већ и правнике, било теоретичаре или практичаре. Дакле, проф. Лукић, пишући о *моралу*, писао је тим уједно и за *право!*

Међутим, у току наше заједничке и узајамне расправе о моралу, испољили смо, у извјесном смислу, и различите ставове. Али, то нас ништа није омело на путу, које је Имануел Кант називао „краљевским путем”, а то је пут до исправне спознаје и знанствене истине.

Ја сам, понајприје, поставио био питање о самом називу и садржају *Социологије морала*, сматрајући да се тиме ствара или да је већ створена једна тзв. посебна социологија. Упозорио сам, да стварање тзв. посебних социологија има већ такав замах у свијету знаности, да је постало то већ помало и претјерано. Споменуо сам, да је аутор своју књигу могао исто тако оправдано назвати *Теорија о моралу* или слично. Зашто се, дакле, за свако испитивање једног друштвеног феномена мора насловити да је то *социологија* тог и тог друштвеног феномена? Како, у оваквој ситуацији, одредити садржај тзв. *социологије права*, њу основати и предавати, ако већ постоји цјеловита и примјерена теорија или филозофија права?

Тада сам био стекао дојам, да је проф. Лукић остао на стајалишту, да су посебне социологије знанствено потребне и оправдане, премда, дакако, у њиховом оснивању и бројчаности има и претјеривања. Ја сам био заступник идеје, да покрај цјеловите и развијене теорије или фило-

зофије права никаква посебна „социологија права” не би имала оправдање, а ако би се правне појаве и дјелатности хтјело мјерити неким помоћним методама статистике, евиденције, конкретних или појединачних испитивања, тада то не би било *социологија* права, већ *социометрија* права. А то је друга ствар. Помислио сам, да за „социолошко схваћање права” није потребно оснивати посебну „социологију права”, већ „социолошко схваћање права” мора бити уметнуто већ у саму теорију, па чак и филозофију права. У наведеној студији — рецензији ја сам подробније био анализирао садржај теорије и филозофије права, како га ја замишљам и како о њему пишем.

IV

У овој нашој размјени мисли, проф. Лукић и ја сусрели смо се на једном изузетно значајном питању, а то је: што је *филозофија* и што је, по том, *филозофија права*? Будући да смо, колико ми је познато, обојица горљиви поборници филозофског начина мишљења, било ми је жао, што се на појму филозофије нисмо могли у свему сложити.

Већ од раније проф. Лукић је био дао своје поимање филозофије у свом дијелу *Методологија права*. Ту је он изнио стајалиште, да је филозофија „једна неискуствена односно, тачније, надискуствена сазнајна дисциплина”, те да се она може „више или мање ближити ирационалним дисциплинама (религији, поезији, мистици и сл.)”. Надаље, „филозофски искази... најближи су искуственим исказима и представљају њихов продужетак — они настављају искуствене исказе у одређеним правцима... зато се филозофски изрази могу означити као над-искуствени... тек се њима заокругљује целина питања и одговора о свету...” (*Методологија права*, Београд, 1977. стр. 46). По моме схваћању, филозофија је *сустав исказа (истина)*, којим се на *најбитнији* начин разлажу и тумаче *најбитније чињенице* са сва три главна подручја бивствовања: (а) *природе*, (б) *људског друштва*, и (в) *људског бића*. Филозофија не само да разлаже и тумачи, она тим чињеницама истражује и утврђује *смисао и вриједност*. С обзиром на то, филозофија је *најобухватније и најбитније схваћање бивствовања*.

Да ли је она тада и „краљица знаности”? У извјесном смислу, да! Јер, оно што је најбитније са ова три подручја бивствовања, редовно је, да то понајприје утврди *знаност*. Према томе, на том великом раду „*Најбитнијег о најбитнијем*”, *знаност* је она, која мора претходити филозофији, и на крају се филозофија мора *ослони*ти, али и *продужити* даље својим путем.

Ако овако одређујем филозофију, ред је одговорити: што је *филозофија права*? Да ли је и она тада сустав најбитнијих спознаја о најбитнијем са подручја права, испитујући по том и *вриједност и смисао* тих појава? У логичком смислу филозофија права то и јест. О томе сам подробније писао у наведеној рецензији књиге проф. Лукића *Социологија морала*. Тамо сам испитивао, понајприје, што је *теорија права* и има ли она неко разликовање према филозофији права. Навео сам био да свака ваљана теорија права, као *опћа наука о праву*, има у својем садржају неке битне саставке, а ти су:

(а) *аспект каузално-повијесни*. С тог аспекта право ће бити обрађено у сврху да се наведу његови социјални узрочници и његови социјални учинци. То би био онај аспект, који за себе хоће да искључиво резервира „социологија права“;

(б) *аспект нормативни*. Будући да је право и нормативни сүстав и нормативни поредак, треба да буде проматран и као такав, те да опћа теорија права испитује карактер и односе међу нормама.

То је, заиста, оно, што је Х. Келсен назвао „структурална анализа позитивног права“. То је правна нормативистика, правна догматика, која ће уз норме испитати и изложити и тзв. опћа начела једног права, и у том моменту себе приближити једној другој дисциплини: „теорији једног конкретног позитивног права“. То се оправдава чињеницом, да се теорија права пише у једној конкретној земљи и да је њен аутор држављанин те земље, па се у писању теорије не може апсолутно одвојити од горње обраде и излагања. То је концесија, коју даје опће (опћа теорија права) *посебном* (теорији једног конкретног позитивног права);

(в) *аспект технички*. Наиме, опћа знаност о праву (енциклопедија права, теорија права итд.) традиционално је узимала у свој сүстав и тзв. *технику права* тј. технику: а) стварања, б) промјене, в) тумачења и д) укидања *правних норми*;

(г) *аспект методолошки*. Право, као феномен, може бити проматрано са стајалишта тзв. опћих метода (као што је нпр. дијалектика) и са стајалишта тзв. посебних метода. Правна знаност је током свог постојања развила неке, себи специфичне методе, којима се традиционално служи (догматска, социолошка, историјска, компаративна, психолошка, деонтолошка итд.) и потребно је да опише задатке свих ових метода, њихову усмјереност, међусобне односе и односе према тзв. опћим методама.

(д) *аспект деонтолошки, аксиолошки, вриједносни*. Цјеловита теорија права морала би узети у разматрање и питање друштвених *вриједности* на којима почива једно право; које друштвене вриједности заштићује поједино право или право уопће; које су вриједности других класа супротне правним, службеним вриједностима владајућих; борбу између тих вриједности; аспект *de lege ferenda* за једно конкретно право или право уопће.

То су ти аспекти. Да ли су набројани *сви*? Изгледа нам да је то сасвим задовољавајући број аспеката, те ако нетко помисли да је који изостављен, може се с аргументом одговорити да се он налази у неком од ових набројених.

Хтјели смо казати да тзв. социологија права може себи својатати и јаче истакнути први аспект: каузално-повијесни. Али ће јој онда недостајати сви други аспекти и због тога не може долично представљати опћу знаност о праву. С друге стране, ако би опћој знаности о праву, тј. теорији права, одузели тај каузално-повијесни аспект, она би била битно окљаштрена, неспособна у домету и исправној спознаји.

Међутим, у броју тзв. опћих знаности о праву, осим теорије права и тзв. социологије права, врло често постоји, и у нашој и у страним правним знаностима, *филозофија права*.

Како, дакле, одредити односе између тих дисциплина, назива и садржаја, кад изгледа да су оне блиске и врло сродне, и како ваљано утврдити шта значе једне, а шта друге? По чему би се теорија права

разликовала од тзв. социологије права, већ смо прије анализирали и, вјерујем, да смо исправно разлучили те појмове. Али, по чему би се теорија права разликовала од тзв. филозофије права?

Подсјетимо се оних наведених компоненти-аспеката којима теорија права обрађује право. Први аспект теорије права, каузално-повијесни, дакако да и филозофија права мора узети у обзир. Други аспект, нормативни, филозофија права такође може дјеломице узети у обзир, али у том смислу да никако не буде правна догматика, егзегеза или апологија, већ правна *критика*. Трећи аспект, технички, филозофија права врло ријетко или никако не узима у обзир. Четврти аспект, методолошки, филозофија права узима и те како у обзир. Филозофија је увијек била и насила у свом језгру проблем *методе* спознаје. А што навести о петом аспект, деонтолошком, аксиолошком или вриједносном? Ту се филозофија права налази на свом најплоднијем тлу, у томе она налази своје најјаче изражено обиљежје, у томе је њен највећи допринос, као опће знаности о праву.

Да ли смо овом анализом поставили подлогу за добро рјешење односа међу овим дисциплинама, или само за једну добру расправу?

Произлази из горњег, да је теорија права по опсегу опћа дисциплина у праву, јер остале дисциплине, као што су тзв. социологија права или филозофија права, немају у свом садржају све оне аспекте и компоненте, које има теорија права.

Дакле, филозофија права не би имала *начелно* оправдање да постоји крај њеловите и дубоко развијене теорије права. Међутим, разлози сврсисходности налажу, да се крај теорије права, која се изучава у правном студију на разним годинама или при крају студија, успостави дисциплина у послједици дипломском студију, која ће већ завршеним правницима обновити и продубити оне своје специфичне аспекте на право (аксиолошке), уз јачу сурадњу филозофије и уз посебан *студијски* рад судионика. Умјесто предавања, преовлађује сустав изворног проучавања најбољих дјела с тог подручја, умјесто монопола — дијалог, умјесто готових спознаја — расправа, алтернативе, сумње. Таква је наставна пракса са овом дисциплином на Правном факултету у Загребу, у послједици дипломској настави. Таква филозофија права може понирати у дубине социјалног феномена као што је право, она на такав начин може бити знаност, која истражује најскровитији и најбитнији живот и смисао права. А будући да то исто ради и *дијалектика* у цјелини бивствовања, филозофија права и *дијалектика права* потврђују нам да су једно те исто.

V

Нема никакве сумње о томе, да је професор Лукић извршио енциклопедијски захват у теорију и филозофију права, и у дисциплине њима неопходне. Каткад сам помислио, не би ли било боље да је такав писац, с таквом стваралачком енергијом, остао само на теорији и филозофији права; да ли би у том случају овим дисциплинама дао још више, тако рећи, читавог себе? Ово су већ помало тајне стваралаштва уопће и знаственог рада посебно, с питањем, може ли се једна изузетна снага строго задржати на једној дисциплини, или ићи у више синтезе, и своје дисци-

плине обухватити интердисциплинарно? Нема сумње, да је ово друго већи ступањ знанственог рада.

Знанственик и — немир? Да ли умјесто знанствене „позиционе игре” извршити продоре и сагледати нова обзорја, дакако, никад се превише не удаљујући од својих основних дисциплина. Тко ће икада објаснити та нагнућа у ствараоцу? Проф. Лукић је динамичан и продоран писац, прихватио је задатак да обједини или повеже своје основне дисциплине с подручјима социологије, политичких знаности, филозофије итд. Што му је то донијело? Досегнуо је *синтезу*, могао бих казати. Не бих имао право да поставим икакав приговор таквом путу, јер и ја сам по њему покушавам ићи.

Из низа сусрета с поштованим професором, опазио сам код њега и једно нарочито обиљежје, а то је: да искрено воли свој народ. Такобер, осјетио сам отворену, приступачну, славенску душу. Премда се виноу у сам врх наше знаности, остао је дубоко привржен и с јаким коријенима у свом народу. Колико само поштује његову баштину и његова назирања? Међутим, у тој љубави према свом властитом народу свакога од нас, не можемо и нисмо изгубили смисао и осјећај, да су данас, посебно, настала времена, кад срце једног хуманисте не може да куца само за свој властити народ. Од љубави према свом народу, хуманисти се издижу до љубави према свим људима, према човјечанству. Може ли, једино, и та љубав према човјечанству настати тек након или уз љубав према свом властитом народу? Мислим, да је то тако и да смо проф. Лукић и ја у том смислу дијелили једнаке осјећаје.

Колико ми је угодно написати, да смо се сложили сусрели и на једном другом подручју: то је *подручје књижевности*. Знали смо разговарати о томе, колико су велика дјела из књижевности, као и из осталих врста умјетности, утјецала на људску мисао и осјећаје, па у оквиру овога и на филозофију и правну знаност. Толико смо били обузети овом снагом поезије и прозе, нарочито оне филозофске књижевности, да смо гајили потајни осјећај, да нас је скретница живота (тај бог неуралгичних тачака наше судбине) одвела на једно подручје (право), формално нас удаљавајући од књижевности и умјетности. И знали смо питати један другог: нисмо ли у том избору — погријешили? Та, стожер права је — човјек! Ја сам увијек радо истицао, да ни једна антрополошка, психологијска или филозофска књига до сада, није извршила таква *открића* о човјеку, тако га описала или одгонетнула, као што је то извршила књижевност.

Колико ми импонира склоност проф. Лукића, да млађим радницима на подручју теорије и филозофије права изрази неслагање или критику, толико ми је било велико његово настојање да им и помогне. Нема сумње, да је он нама, својим млађим колегама, изравно и изванредно помогао путем својих рецензија, упута, савјета, писама и слично, износећи у њима своје големо искуство и знање, али никад се не постављајући — аподиктички. Максимум, до чега је овај учитељ ишао, било је изношење његовог властитог става и — савјет. Даље је све остављао аутономији суговорника! И ја сам имао прилике, да осјетим такав његов поступак, па чак и у оним моментима, кад наша стајалишта нису била иста. И не смије се заборавити на то, да је заслугом и угледом проф. Лукића дошло до оснивања и плодносног рада Знанствене групе теоретичара

права, унутар Српске академије наука и уметности. Тко би то био изборио, такав облик и помоћ, ако не углед и алтруизам проф. Лукића да оснује једно стјечиште, форум, на којем теоретичари права могу казати своју ријеч, те сазнати и размијенити своја стајалишта?

Успомене произвиру, морам такође признати да сам напросто био очаран великом способношћу проф. Лукића да буде одличан и привлачан говорник: гдје је он иступао и говорио, ту монотоније није могло бити. Амбијент би живнуо. Ми смо се млађи тада питали, да ли ћемо икад бити у стању толико знати, и тако добро излагати.

Кад сам размишљао о великом раду и заслугама Радомира Лукића за нашу знаност, често сам помислио да свако велико стваралаштво проистиче из унутрашњих способности и побуда, али и из неког вањског изазова. У нашем животу, неким изазовима, ма колико нам били и неугодни, благодарити морамо, јер су нас потакли да покажемо оно што јесмо. У тој синтези унутрашњих и вањских чинилаца треба сагледати свако стваралаштво, па и ово о којем пишемо.

И овом приликом и то управо на крају овог прилога, писаног у част професора Радомира Лукића, нека ми је слободно (и на овом мјесту) изнијети своје дубоко увјерење: да наша земља пред свјетску знанствену јавност, у погледу дисциплина теорије и филозофије права, има чиме изићи и подичити се! То је заслуга и проф. Лукића и филозофа права, млађих нараштаја од његовог; свих оних, који на том подручју инвентивно и предано раде.

Дакле, филозофи права у нашој земљи не налазе се на периферији збивања у тим дисциплинама, већ напротив: истичу се не само у тражењу већ и у проналажењу нових путева у њима, а то је збиља оно, што је у свакој знаности најдрагоцјеније.

dr Berislav Perić,
retired professor of the Faculty of Law in Zagreb

NEW WAYS IN THE THEORY AND PHILOSOPHY OF LAW

Summary

While analyzing the application of the materialistic-dialectical method in legal sciences, the author, pointing particularly at the theory and philosophy of law, considers the scientific achievements in the works of professor Lukić.

Beginning from otherwise neglected significance of the dialectical in this method, the author first of all considers Lukić's conceptions in the sociology of law and in the sociology of morals. He expresses high opinion in relation to the results of Lukić's analyses, but also offers some qualifications regarding the need for the existing of the so-called particular sociologies.

The second part of the article contains, on the ground of consolidating the notions of philosophy and philosophy of law, author's views on the general science of law. For him, this is a theory of law in the light of a wider branch, which is also general; namely the philosophy and sociology

of law may exist only out of the reasons of efficiency, since they are narrower in their characteristics than the theory of law.

At the end the author emphasizes that contribution of professor Lukić is great not only in his works, but also in the field of educating scientific workers. He also mentions exceptional human characteristics of the personality of professor Lukić.

*dr Berislav Perić,
ancien professeur à la Faculté de droit à Zagreb*

NOUVELLES VOIES DANS LA THEORIE ET PHILOSOPHIE DU DROIT

Résumé

Analysant l'application de la méthode matérialiste-dialectique dans les sciences juridiques et surtout dans la théorie et philosophie du droit de nos jours, l'auteur expose ses réflexions sur les acquis scientifiques dans les ouvrages du professeur Lukić.

Partant de l'importance d'ailleurs négligée de la dialectique dans cette méthode, l'auteur considère tout d'abord les conceptions de Lukić concernant la sociologie du droit et la sociologie du moral et tout en appréciant les résultats de l'analyse de Lukić, et émet quelques réserves par rapport à l'existence nécessaire de ce qu'on dirait sociologies particulières.

Dans la deuxième part de l'ouvrage, on présente, se basant sur la concentration de la notion de la philosophie et de la philosophie du droit, l'idée que l'auteur a de la science générale du droit. Pour lui c'est la théorie du droit, à la lumière de son encadrement de l'autre science »générale« sur le droit la philosophie et la sociologie ne peuvent exister que pour la raison de leur opportunité, car par leurs caractéristiques elles sont plus étroites que la théorie du droit.

Pour terminer l'auteur souligne, la grande contribution du professeur Lukić au développement de la science juridique non seulement dans ses ouvrages mais aussi dans la formation des cadres scientifiques, ainsi que les qualités exceptionnellement humaines du professeur Lukić.